

Agneška Avin (Wilno, Litwa – Kraków, Polska)

PROJEKTY KULTURALNE ZAPEWNIAJĄCE ZATRUDNIENIE ROMOM W RUMUNII. SIŁA MARZEŃ MOŻE ZMIENIĆ WSZYSTKO

Cygan to złodziej! Przestępca! Oszust! Niech Rumunia się nareszcie zaopekujecie swoim ludem! Wielu z nas zdarzyło się słyszeć tego typu okrzyki, kierowane pod adresem Cyganów¹. W społeczeństwie powszechnie przyjęło się utożsamiać Roma z określeniami zawartymi w słowniku Lindego: „szalbierz”, „matacz”, „krętacz”, „złodziej”², ponadto, często nie zastanawiając się nadajemy im rumuńską narodowość. Do społecznego paradoksu doprowadziło zarówno nieporozumienie lingwistyczne, jak i błędne informacje, nieraz szerzone przez media masowe³.

Luki w powszechnej edukacji oraz brak wiedzy sprzyjają rozprzestrzenianiu się przesądnych stereotypów o jednym z najmłodszych członków Unii Europejskiej i zamieszkującej go mniejszości etnicznej. Naród rumuński poza granicami swego państwa często postrzegany jest przez pryzmat stereotypowego wyobrażenia Romów oraz identyfikowany z niniejszą grupą etniczną⁴. Cyganie są kojarzeni z biedą i przestępstwem, a więc taka pejoratywna etykieta automatycznie zostaje przyporządkowana nacji rumuńskiej.

Zmiana postrzegania Romów w świadomości społeczeństwa rumuńskiego poprzez poprawę warunków życia tej mniejszości etnicznej, a jednocześnie promowanie pozytywnego wizerunku Cygana, jest niezbędna nie tylko Romom, ale i całej Rumunii jako takiej. Wzmocnienie pozycji państwa

¹ *Jak postrzegamy Cyganów?*, <http://www.mmgorzow.pl/artukul/jak-postrzegamy-cyganow-muzyk-zlodziej-bogacz> [dostęp: 7.01.2013].

² S. B. Linde, *Cygan* [w:] *Słownik Języka Polskiego*, T. 1, Warszawa 1807, s. 334.

³ M. Zambrzycka, *Stereotypowe wizerunki Cyganów-Romów w kulturze i jęz. polskim*, <http://www.kulturalihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4211> [dostęp: 6.01.2013].

⁴ G. Hadden, *Linguistic Respect for the People once Derided as Gypsies*, <http://www.theworld.org/2011/12/linguistic-respect-for-the-people-once-derided-as-gypsies/> [dostęp: 6.01.2013].

na arenie międzynarodowej może nastąpić poprzez kształtowanie wizerunku Rumunii jako kraju wrażliwego na różnorodność kulturową, zdolnego do prowadzenia dialogu międzykulturowego oraz ochrony praw i zapewnienia dobrobytu wszystkim swoim obywatelom. Do realizacji danych celów nie wystarczają oddolne inicjatywy poszczególnych jednostek istotne jest zaangażowanie rządu oraz innych podmiotów polityki, które by nie tylko zapewniały ochronę i opiekę społeczną, ale też godnie reprezentowały społeczność romską, ich opinie i potrzeby.

Przedmiotem zainteresowania niniejszego artykułu są projekty i programy realizowane w celu kształtowania wizerunku Cygana oraz zwalczania negatywnego nastawienia większości populacji kraju do Romów. Odzwierciedlają one próby pokonania obecnej dyskryminacji, budowania pozytywnego wizerunku Roma, jak również szerzenia tolerancji i nawiązywania dialogu pomiędzy Cyganami a resztą społeczeństwa rumuńskiego.

1. SPECYFIKA PROJEKTÓW DOTYCZĄCYCH ROMÓW W RUMUNII

Obecne projekty, realizowane przez romskie instytucje rządowe oraz pozarządowe, dotyczą przede wszystkim integracji oraz poprawy warunków życia najbardziej zacofanych wspólnot Romów. Kwestie podtrzymywania oraz popularyzacji artystycznych i niematerialnych aspektów kultury romskiej są upowszechniane w znacznie mniejszym stopniu. Najwięcej projektów dotyczy edukacji, opieki zdrowotnej, dostępu do pracy i zakwaterowania, obszarów rumuńskich, jak i ogólnoeuropejskich ustaw uznanych za podstawowe. Ten zakres tematyki projektów jest istotny, biorąc pod uwagę warunki życia oraz wykluczenie społeczne wielu społeczności romskich⁵. Przedstawiciele wspólnot romskich zastanawiają się, po co im wydarzenia kulturalne i sztuka, kiedy nie mają czego jeść i gdzie mieszkać. Pytanie wydaje się oczywiste.

Mimo to, ostatnio podejmuje się coraz więcej projektów społeczno-kulturalnych, których celem jest zwalczanie stereotypów i pejoratywnego nastawienia do Cyganów w kraju oraz upowszechnianie pozytywnych aspektów kultury romskiej. Takie projekty są komplementarne wobec wymienionych wyżej projektów priorytetowych. Przykładowo, nie wystarczy stworzenie nowych miejsc pracy, aby projekty dążące do promocji zatrudnienia Romów w wieku produkcyjnym były skuteczne, ponieważ wśród pracodawców, którzy nie są Romami panują negatywne nastawienia do Cyganów – uważają

⁵D. Ringold, *Roma and the Transition in Eastern and Central Europe: Trends and Challenges*, Washington 2000, s. 10.

ich za „złodziei” i „oszustów”⁶. Transformacja ujemnych stereotypów jest bezpośrednim katalizatorem w projektach nadrzędnych, przyspieszającym włączenie oraz integrację społeczną Romów z grupą większościową.

2. WPŁYW ORIENTACJI KULTUROWEJ WSPÓLNOT ROMSKICH NA SKUTECZNOŚĆ PROJEKTÓW

Sukces projektów w dużym stopniu zależy od docelowych romskich społeczności oraz ich stosunku do wielokulturowości europejskiej, jak również powszechnej uniwersalizacji i akulturacji odmiennych tożsamości. Nieskuteczność inicjatyw wynika często nie tylko z przyczyn merytorycznych oraz niewłaściwego zarządzania, ale także z nieodpowiednio dostosowanego charakteru projektów i celów do typu określonej wspólnoty Romów. Tadeusz Paleczny, kierownik Katedry Kulturoznawstwa Międzynarodowego na Uniwersytecie Jagiellońskim, wymienia trzy możliwe rodzaje orientacji oraz sposoby osobowościowej reakcji grup mniejszościowych na zachodzące procesy heterogenizacji cywilizacji europejskiej oraz ingerencji większości w sferę *orbis interior*. Są to: wąska ekskluzywna rodowo-plemienna tożsamość kulturowa, homogeniczna tożsamość kulturowa typu etniczno-obywatelskiego oraz szeroka międzynarodowa tożsamość⁷.

Inicjatorzy, realizujący projekty na rzecz społeczności romskiej, powinni klarownie uświadomić sobie typ tożsamości kulturowej grupy docelowej. Skrajne przypadki kombinacji możliwych orientacji mogą utrudniać sprawne zarządzanie projektem oraz wywołać nieoczekiwane skutki – monowalencyjny tradycjonalista, etnocentryczny i izolujący się od innych wspólnot lokalnych, sceptycznie przyjmie wszelkie próby ingerencji gadzia do sfery prywatnej, z kolei – zuniwersalizowany pluralista, kosmopolita i obywatel świata, nie skorzysta z projektów skierowanych do konkretnych społeczności romskich, z którymi się po prostu nie utożsamia.

Projekty społeczno-kulturalne na rzecz Romów w Rumunii są skierowane głównie do społeczności o zrównoważonej orientacji kulturowej, innymi słowy, typu synkretyzmu etnocentrycznego. Nie ingerują zbyt namiętnie w życie prywatne tych grup etnicznych, ale jednocześnie dążą do zatarcia granic izolacji społecznej oraz budowania więzi międzykulturowych pośród Cyganów i pozostałych obywateli Rumunii.

⁶ M. Zambrzycka, *op. cit.*

⁷ T. Paleczny, *Romowie a procesy europeizacji: uniwersalizacja tożsamości kulturowej* [w:] T. Paleczny, J. Talewicz-Kwiatkowska (red.), *Tożsamość kulturowa Romów w procesach globalizacji*, Kraków 2008, s. 20–21.

3. KAMPANIA PRZECIWKO DYSKRYMINACJI ROMÓW W RUMUNII

Obecne organizacje rządowe i pozarządowe uświadamiają istotną rolę zwalczania negatywnych stereotypów, które mają znaczny wpływ na kształtowanie się opinii publicznej w środowisku oraz kontaktów międzyludzkich⁸. Jednym z ostatnich projektów, skierowanych do społeczności romskich i nieromskich, była kampania przeciwko dyskryminacji pt. *I ty się rumienisz!* (rum. *Și tu ai obraz!*)⁹. Kampania, zainicjowana przez Instytut *Relații Umane* w Bukareszcie w 2012 roku, głosiła potrzebę zmiany w percepcji, zachowaniu i myśleniu społeczeństwa rumuńskiego.

Rezultatem projektu były fotografie, przedstawiające znane postaci życia publicznego, przytulone do policzka osoby pochodzenia romskiego – dwie uśmiechające się osoby, a nad nimi hasło: *I ty się rumienisz!*¹⁰. Celem kampanii było zwrócenie uwagi na współlistnienie Romów i społeczeństwa rumuńskiego poprzez wizualizację bliskich kontaktów jedenastu powszechnie znanych i szanowanych artystów i działaczy społecznych z osobami pochodzenia romskiego. Jak mówi dr Cristiana Andrei, inicjator przedsięwzięcia, wykorzystano elementarny gest zaufania międzyludzkiego, bliskość twarzy, akcentujący, że można żyć razem¹¹. Zdjęcia miały na celu zbliżyć do siebie Romów i pozostałe społeczeństwo Rumunii, a łatwo akceptowany kontrast między postaciami stał się jednym ze sposobów przezwycięzania dyskryminacji.

Obrazy były rozpowszechniane za pośrednictwem telewizji, Internetu, prasy lokalnej, billboardów w Bukareszcie oraz w dwudziestu innych miastach Rumunii, a także na konferencjach prasowych, podczas wydarzeń charytatywnych wspieranych przez artystów zaangażowanych w kampanię. Wszystkie materiały wizualne zawierały logo organizatorów, sponsorów oraz partnerów medialnych.

⁸ D. Ringold, M. A. Orenstein, E. Wilkens, *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*, Washington 2005, s. 106.

⁹ Państwowa Agencja ds. Romów, *Proiecte admise*, http://www.anr.gov.ro/docs/finantari/Proiecte_admise_mai2012.pdf [dostęp: 10.03.2013].

¹⁰ D. Olariu, *Și tu ai obraz: campanie impotriva discriminării*, <http://www.corectnews.com/social/si-tu-ai-obraz-campanie-impotriva-discriminarii> [dostęp: 10.03.2013].

¹¹ *Ibidem* [dostęp: 10.03.2013].

Simona Patruleasa, rumuńska prezenterka telewizyjna oraz chłopczyk pochodzenia romskiego. Kampania *I ty się rumienisz*. (fot. profil kampanii *Si tu ai obraz* na portalu społecznościowym *Facebook*, <http://www.facebook.com/photo.php?fbid=235876893171233&set=a.232607286831527.52571.226726014086321&type=3&theater> [dostęp: 20.03.2013])

4. UPOWSZECHNIANIE WSPÓLCZESNYCH WALORÓW KULTURY RUMUŃSKICH CYGANÓW

Znaczny wkład w upowszechnianie współczesnych atutów kultury romskiej wniosło Stowarzyszenie Amphitheatrrom. W 2010 roku, z inicjatywy i przy zaangażowaniu tego stowarzyszenia, zrealizowany został pierwszy w Rumunii spektakl teatralny w całości w języku romskim – *Jekh răt li-săme*¹², przetłumaczony i wyreżyserowany przez Sorina Sandu, założyciela i prezesa stowarzyszenia oraz Rudy Moca, jedyne w Rumunii romskiego eksperta teatru lalkowego. Spektakl został przygotowany na podstawie rumuńskiego dramatu *Burzliwa noc* (rum. *O noapte furtunoasă*), pióra Iona Luki Caragiale. Jest to pierwszy na świecie przekład tekstu Caragiale na język romski oraz pierwszy profesjonalny spektakl romski w Rumunii, zagrany i zmontowany przez aktorów i specjalistów pochodzenia romskiego. Obsadę spektaklu tworzyli Marcel Costea, Zita Moldovan, Sorin-Aurel San-

¹² Fragment ze spektaklu *O noapte furtunoasă*, zob. <http://www.youtube.com/watch?v=Ms7ow7QcsQA> [dostęp: 17.11.2013].

du, Pavel Bârsan, Mădălin Mandin oraz Dragoș Dumitru. Z wymienionych aktorów jedynie Pavel Bârsan jest artystą narodowości rumuńskiej; zgodził się wziąć udział w spektaklu, ponieważ wykonanie roli w obcym języku uważał za wyzwanie zawodowe¹³. Premiera spektaklu odbyła się we wrześniu 2010 roku w teatrze Masca w Bukareszcie i od tamtej pory była wielokrotnie wystawiana w innych miastach Rumunii – Targu Mureș, Constanța, Craiova, Ploiești. Przedstawienie odbywa się w ramach projektu *Panie Caragiiali, mów w języku romskim!* – *Karawana teatru romskiego* (rum. *Parol, monser Caragiiale, în limba rromani!* – *Caravana cu teatru rromanes*), który ma na celu promowanie romskiego teatru w Rumunii poprzez wystawianie spektaklu w różnych regionach kraju, gdzie wspólnota cygańska stanowi większość społeczną. Projekt jest wspierany finansowo przez Państwową Agencję ds. Romów, Departament Stosunków Międzyetnicznych oraz partię Romów Pro-Europa.

W 2011 roku na jednej z konferencji prasowej aktor Sorin Sandu oficjalnie wygłosił chęć ustanowienia Narodowego Teatru Romów, finansowanego z budżetu Rumunii¹⁴. Otwarcie teatru mogłoby nastąpić już w 2016 roku, zgodnie z modelem wprowadzonym w Rosji (taka instytucja istnieje tam już ponad 100 lat), albo na wzór teatru w byłej Jugosławii, gdzie pomysł utworzenia Teatru Romskiego powstał w latach 70. XX wieku, podczas rządów Tito¹⁵.

Inicjator projektu jest przekonany o niematerialnym wpływie teatru na społeczeństwo romskie. W kilku wywiadach z rumuńskimi czasopismami wyrażał on swoje zdanie, iż teatr posiada moc uszlachetniania człowieka. Istnieje kulturowa potrzeba teatru w języku romskim. Wydarzenie ma wielkie znaczenie społeczne, ponieważ podniesie samoocenę Romów. Według Sandu, kilku dyrektorów teatrów w Rumunii wykazało zainteresowanie kształceniem romskich aktorów, a nawet utworzeniem specjalnych sekcji dla nich. Poparcie dla tej idei wygłosili również Nicolae Păun, przedstawiciel wspólnoty romskiej, oraz były przewodniczący Państwowej Agencji ds. Romów, Ilie Dincă¹⁶. Obecnie istnieją trzy narodowe teatry mniejszości kulturowych, zamieszkujących Rumunię – Teatr Węgierski w Cluj¹⁷, Narodowy

¹³ C. Dosuleanu, *Spectacolul „O noapte furtunoasă” în limba rromani*, http://www.obiectivbr.ro/spectacolul-o-noapte-furtunoasa-in-limba-rromani_id58002 [dostęp: 28.01.2013].

¹⁴ *Președintele „Amphitheatrrom”: Se dorește înființarea unui teatru rom de stat, finanțat de la buget*, <http://www.mediafax.ro/cultura-media/presedintele-amphitheatrrom-se-doreste-infiintarea-unui-teatru-rom-de-stat-finantat-de-la-buget-8736274> [dostęp: 28.01.2013].

¹⁵ *Ibidem* [dostęp: 28.01.2013].

¹⁶ *Ibidem* [dostęp: 28.01.2013].

¹⁷ Teatr Węgierski w Cluj został założony w 1792 r.

Konferencja prasowa promująca spektakl I. L. Caragiale *O noapte furtunoasă*. Z prawej: Sorin Aurel Sandu, Zita Moldovan oraz Pavel Bârsan (fot. artykuł internetowy, <http://bistri-taonline.ro/2011/08/11/piesa-de-teatru-in-limba-romani-o-noapte-furtunoasa-in-aceasta-seara-la-centrul-cultural-municipal-george-cosbuc/> [dostęp: 20.03.2013])

Teatr Niemiecki w Timișoarze¹⁸ oraz Narodowy Teatr Żydowski w Bukareszcie¹⁹.

Sorin Sandu jest osobą publiczną, znanym i cenionym członkiem wspólnoty rumuńskich Romów. Aktywnie włącza się w realizację projektów kulturowych i społecznych, angażuje się w obronę praw mniejszości. Oprócz Teatru Masca w Bukareszcie, gdzie jest jednym z czołowych aktorów, Sorin Sandu współpracuje z około piętnastoma innymi instytucjami kultury, działającymi na rzecz poprawy warunków życia Romów oraz podtrzymującymi ich rodzimą kulturę. Jest on także prezenterem i moderatorem 75-minutowego programu *Caravana Romilor*, przedstawiającego najważniejsze społeczne i kulturowe wydarzenia z życia rumuńskich Cyganów. Audycja jest nadawana w każdą niedzielę na kanale OTV telewizji rumuńskiej²⁰.

¹⁸ Narodowy Teatr Niemiecki w Timișoarze istnieje od 1953 r. (początkowo jako część Teatru Narodowego w Timișoarze, od 1956 r. jako samodzielna instytucja kulturalna).

¹⁹ Narodowy Teatr Żydowski w Bukareszcie działa od 1876 r.

²⁰ Program OTV, <http://www.otv.com.ro/program/> [dostęp: 8.03.2013].

5. PROJEKT O POTĘDZE MARZEŃ CZYLI *KIM CHCESZ ZOSTAĆ JAK DOROŚNIESZ?*

Szwajcarski psycholog Jean Piaget twierdził, że podstawowym celem nauczania w szkołach powinno być kształtowanie kobiet i mężczyzn zdolnych do tworzenia nowych rzeczy, a nie tylko odtwarzania tego, co zrobiły poprzednie pokolenia²¹. Myśl wychowywania jednostek ambitnych i świadomych własnej wartości stała się ideą przewodnią jednego z najbardziej inspirowanych projektów skierowanych do Romów, zapoczątkowanego w 2010 roku – *Kim chcesz zostać jak dorosniesz?* (rum. *Ce vrei să te faci când vei fi mare?*). Projekt stał się odpowiedzią na brak motywacji oraz marne osiągnięcia w szkole wśród większości dzieci pochodzenia romskiego. Organizacja UNICEF Romania na realizację pomysłu przyznała kwotę pieniężną w wysokości 49 230 euro, a podmiotem wdrażającym stała się Agencja Împreună, usytuowana w Bukareszcie²². Koordynatorką projektu została Cătălina Olteanu, pracowniczka agencji, realizująca programy dla młodzieży romskiej. Ważną rolę w implementacji pomysłu odegrały również jej współpracownicy Ana Chirițiu i Ana Ivasiuc oraz Géraldine Areșteanu, fotografka, która pracowała przy zdjęciach i materiałach wizualnych wykorzystanych w projekcie.

Nadrzędnym celem przedsięwzięcia jest promowanie wykształcenia jako podłoża do sukcesu w życiu prywatnym i zawodowym. Podstawową grupą docelową są dzieci pochodzenia romskiego z trzydziestu szkół uczestniczących w kampanii *Chodź do szkoły*, zainicjowanej przez UNICEF Romania²³. Materialnym rezultatem projektu są zdjęcia, film dokumentalny i książka, napisana na podstawie historii dwudziestu młodych Romów oraz ich doświadczeń zawodowych, z których wynikało jak istotną rolę odgrywa w życiu edukacja. Projekt upowszechnia wzorce zawodowego sukcesu Romów. Promuje zmianę postawy rodziców członków społeczności romskich wobec roli nauki, niezbędnej w pomyślnym życiu młodego pokolenia. Podczas spotkań w szkołach, zaangażowanych w kampanię, poinformowano około 1000 uczniów oraz 100 rodziców pochodzenia romskiego i innych o alternatywach wyboru przyszłej ścieżki zawodowej i walorach wszech-

²¹ J. Valsiner, M. Lyra, P. Molenaar i in., *Dynamic Process Methodology in the Social and Development Sciences*, Springer, Dordrecht, Heidelberg, London, New York 2009.

²² Agencja Împreună, *Ce vrei să te faci când vei fi mare?*, <http://www.agentiaimpreuna.ro/uploads/Ce%20vrei%20sa%20te%20faci%20cand%20vei%20fi%20mare.pdf> [dostęp: 8.03.2013].

²³ *Ibidem* [dostęp: 12.03.2013].

stronnego wykształcenia we współczesnym świecie²⁴. W ramach projektu zostały również wydane płyty muzyczne z romskimi kolysankami i piosenkami dziecięcymi.

Wśród stereotypów dotyczących Romów, najbardziej rozpowszechnioną jest opinia, że nie chodzą oni do szkoły i zaniedbują naukę w wyniku świadomego wyboru, a ich ubóstwo czy dyskryminacja i segregacja rasowa w placówkach oświatowych uważane są przez niektórych za wymówki. Zwalczanie tego uprzedzenia jest jednym z głównych założeń projektu, którego celem jest nie tylko zmiana negatywnego nastawienia u większości społeczeństwa rumuńskiego, ale również nakłonienie osób zaangażowanych w kampanie antydyskryminacyjne, aby kontynuowały swoją działalność²⁵.

Pomimo dużej grupy odbiorców, inicjatywa *Kim chcesz zostać jak dorosnieasz?* jest skierowana przede wszystkim do dzieci romskich, wychowywanych w klimacie fałszywego potępienia. Pozbawieni dobrych wzorców postępowania, a czasem w ogóle nieświadomi własnych możliwości i potencjału zawodowego, młodzi Romowie nie śmiały marzyć. Gelu Duminiacă, dyrektor wykonawczy Agencji Impreună, uważa, że nieletni Cyganie, obarczeni stereotypami, często są ofiarami mechanizmów automarginalizacji i stygmatyzacji²⁶. Młodym Romom, wychowanym w społeczeństwie, w którym nie tylko realia społeczno-gospodarcze, ale także stereotypy dotyczące tej grupy etnicznej drastycznie ograniczają oczekiwania wobec własnej przyszłości, trudno jest znaleźć motywację do pokonania tych przeszkód oraz pokierowania własnym losem.

Zaangażowanie oraz motywacja lokalnych wspólnot romskich wskutek ukazania często niedostępnych przykładów autorytetów jest swoistą misją całego przedsięwzięcia. Projekt upowszechnia historie kilkudziesięciu Romów, którzy mają pracę, ponieważ chodzili do szkoły i skończyli studia, płacąc podatki, nie są *brudni* ani *żebrzący*, ani nawet *dziwaczni*. Wybrane osoby nie są publicznie rozpoznawalne, jednak to nie zmniejsza ich roli w funkcjonowaniu społeczeństwa. W wielu przypadkach mieszkańcy Rumunii wchodzą z nimi w bliskie interakcje, nieraz ufając i powierzając im własne życie. Są to lekarze, pielęgniarki, pracownicy socjalni, policjanci, strażnicy, kierowcy autobusów i taksówkarze, ale również dziennikarze, prawnicy, nauczyciele czy księża. Inicjatorzy projektu opowiadają o Romach, którzy wychodzą poza granice stereotypów powielanych przez media, niewiedzę i zaniedbanie otoczenia. Są to tzw. *niewidzialni* Romowie. Niestety, niewi-

²⁴ *Ibidem* [dostęp: 12.03.2013].

²⁵ UNICEF Romania, *What do you want to be when you grow up? Stories about the power of dreams*, s. 2.

²⁶ A. Chirițoiu, A. Ivasiuc, *Despre noi – 20 de răspunsuri la întrebare „Ce vrei să te faci când vei fi mare?”*, Bukareszt 2012, s. 7.

działni nie tylko dla większości społeczeństwa, ale również dla dużej liczby dzieci z ich własnej grupy etnicznej²⁷.

Projekt cechuje się empatią, rozpoznawaniem i modelowaniem, a nie narzucaniem wzorców akceptowalnych ścieżek przyszłości. Zróżnicowane opowieści bohaterów, połączone z wysiłkiem rodziców, szkół i społeczeństwa, mają zainspirować dzieci do osiągania własnych marzeń, a także pomóc w ignorowaniu i obalaniu stereotypów. *Niewidzialni* Romowie mogą funkcjonować zarówno jako wzór do naśladowania i jako kontrargumenty dla dyskryminujących przesądów²⁸.

Aktor Mădălin Mandin, jeden z bohaterów książki, tak wspomina wrogie nastawienie przyjaciół z klasy i ich rodziców: „Proszę, aby moje dziecko nie siedziało obok tego Cygana!”²⁹

Pomysłodawcy projektu *Kim chcesz zostać jak dorosniesz?* uznają istotną rolę publiczności w odbiorze projektu, który ma być barwnym zbiorem opowiadań, a nie suchym dziełem akademickim o ograniczonym zasięgu. W rezultacie odbiorcy, bez względu na obecne nastawienie wobec Romów, spojrzą na nich z nowej perspektywy, a młodzi ludzie z wszystkich grup etnicznych, do których te opowiadania są skierowane i którzy stoją przed trudnym wyborem przyszłej ścieżki życiowej, będą swobodnie marzyć o tym, kim zostaną, kiedy dorosną.

Wspomnienia szkolnych lat dziennikarza George Lăcătușu są potwierdzeniem istniejącej dyskryminacji w instytucjach edukacyjnych:

W szkole większość uczniów była pochodzenia rumuńskiego, a ja byłem jedynym Romem w klasie. Dzieci dyskryminowały. Dyskryminacji uczy się w przedszkolu, w szkole podstawowej... Z początku nie uświadamiasz sobie, dlaczego inne dzieci, patrząc na ciebie, zaczynają udawać kruka czy wronę... Ja naprawdę dużo się uczyłem; byłem w piątce najlepszych w klasie. Nie byłem średnim, byłem naprawdę zdolnym. I ludzie stają się zazdrośni, kiedy widzą, że Rom jest bardziej inteligentny i ma lepsze osiągnięcia niż oni. Uświadamiasz to sobie, kiedy nie jesteś zapraszany na imprezy organizowane przez kolegów z klasy albo kiedy jesteś w centrum plotek i wrogich spojrzeń. Ale jeśli jesteś silną osobą i przez to przebiedz, wygrales³⁰.

Zebrane historie są potwierdzeniem, że w czasie kształtowania się osobowości niezbędny jest model do naśladowania, autorytet, na którym można

²⁷ *What do you want to be when you grow up? Stories about the power of dreams*, *op. cit.*, s. 3.

²⁸ *Ibidem*, s. 3.

²⁹ A. Chirițoiu, A. Ivasiuc, *op. cit.*, s. 98 (tłum. aut.).

³⁰ A. Chirițoiu, A. Ivasiuc, *op. cit.*, s. 164–165 (tłum. aut.).

Daniela Văduva (z lewej), pielęgniarka w Târgu Jiu, z rodziną (fot. Galeria zdjęć fotografki Géraldine Areșteanu, <http://www.salez-poivrez.com/qu-est-ce-que-tu-veux-faire-quand-tu-seras-grand-portraits-de-roms#> [dostęp: 21.03.2013])

się opierać. Uprzedzenia i lekceważenie ze strony większości mogą demotywować oraz ograniczać w samorealizacji, dlatego inspirujące wzorce są szczególnie ważne dla młodzieży romskiej, która najczęściej nie ma z nimi styczności w okresie dojrzewania³¹. Niektórzy Cyganie w swoich wypowiedziach wspominają spotkania z nauczycielami o otwartym umyśle, tymi, którzy byli w stanie spojrzeć głębiej niż kolor skóry lub przekonania o Romach, i wspierać rozwój osobisty bohaterów opowieści. Przypomina o tym Daniel Gangă, jeden z niewielu księży pochodzenia romskiego:

W szkole średniej spotkałem osobę, która miała znaczny wpływ na moje życie – był to nauczyciel języka rumuńskiego. Uczył nas gramatyki i w rezultacie dostałem 9 z egzaminu³² wstępnego na uniwersytet. Pomimo to, podkreślał wagę determinacji, wytrwałości, uprzejmości, szacunku do ludzi. On traktował mnie jak intelektualistę, nawet gdy miałem jedynie 16 lub 17 lat. Cieszyłem się, że byłem częścią tego otoczenia³³.

³¹ *What do you want to be when you grow up? Stories about the power of dreams*, op. cit., s. 6.

³² W skali 1–10, gdzie 10 to nota celująca – *przyp. red.*

³³ A. Chirițoiu, A. Ivasiuc, op. cit., s. 146 (tłum. aut.).

Zasadniczą przeszkodą, którą bohaterowie napotkali w swoim środowisku, było ubóstwo. Według danych zebranych przez Agencję Impreună typowe miesięczne dochody w rodzinie romskiej sięgają od 70–160 euro. Spośród romskich gospodarstw domowych 45,5% nie ma podłączonego gazu a jedynie 52,38% ma bieżącą wodę³⁴. Trudna sytuacja materialna ogranicza wielodzietne rodziny, które często nie są w stanie zaopatrzyć swoich dzieci w odpowiednią odzież i obuwie, jak również zakupić podręczniki lub artykuły piapiernicze. W związku z tym 61,1% ankietowanych Romów uznało, że ubóstwo i niedostatek materialny są głównym powodem tego, że romskie dzieci nie chodzą do szkoły³⁵. O trudnej sytuacji w rodzinie wspomina socjolog George Rădulescu: *Mama zastawiła swój pierścionek zaręczynowy i koczki, abym mógł pójść do szkoły. Nigdy tego nie zapomnę*³⁶.

Dwadzieścia historii niewidzialnych Romów, którzy przezwyciężyli negatywne nastawienia społeczeństwa a jednocześnie zrealizowali swoje ambicje i osiągnęli sukces, stały się prawdziwym przykładem, jak można uciec od nieprzyjemnej często rzeczywistości i zadbać o swoją przyszłość. Dziennikarz pochodzenia romskiego, George Lăcătuș, który udowodnił, że sukces życiowy zależy od własnej determinacji a nie narodowości czy pochodzenia etnicznego, uznaje siłę marzeń niezbędną dla wszystkich:

Te dzieci, które mają potencjał, które są marginalizowane, dyskryminowane, które czują się tak, jakby życie było przeciwko nim, nie powinny rozpaczać. Zawsze można znaleźć wyjście z sytuacji, nawet kiedy najmniej się tego spodziewasz. Najważniejsze jest nie poddać się i uwierzyć we własne możliwości³⁷.

Obecnie w ramach projektu opracowywana jest interaktywna powieść, skierowana do uczniów szkół podstawowych i średnich. Historia z hiperłączem ma na celu przedstawić alternatywne scenariusze edukacji i życia zawodowego. Czytelnik będzie sam decydował, jak się potoczy droga protagonistów powieści. Taka interakcyjna gra ma uświadomić, że własny los zależy od osobistych wyborów. Wszystkie materiały oraz rezultaty projektu można znaleźć na stronie internetowej Agencji³⁸.

³⁴ Agencja Impreună, *Roma Observatory. An Initiative of Impreuna Agency. From Data to Progress*, wyniki danych zebranych w 2012 r. na podstawie wskaźników integracji społecznej Romów w Rumunii (archiwum prywatne autorki).

³⁵ *Ibidem* – arch. aut.

³⁶ A. Chirițoiu, A. Ivasiuc, *op. cit.*, s. 117 (tłum. aut.).

³⁷ *Ibidem*, s. 166 (tłum. aut.).

³⁸ Strona internetowa Agencji, zob. www.agentiaimpreuna.ro.

6. PODSUMOWANIE

Opisane projekty społeczno-kulturalne mają niebagatelne znaczenie w procesie integracji Romów ze społeczeństwem rumuńskim. Inicjatywy odnoszące się do tego zagadnienia mają zróżnicowane zamiary i kilka grup docelowych.

Z jednej strony, skierowane są do społeczności Rumunów i pozostałych narodów, zamieszkujących ten kraj, które w swojej zbiorowej świadomości pielęgnują negatywne skojarzenia względem Romów. Inicjatywy, które upowszechniają imponujące aspekty kultury cygańskiej, odzwierciedlają możliwość relacji międzykulturowych w sferze publicznej i prywatnej, ukazują ambitnych i różniących się od powszechnej opinii Romów, są pierwszym krokiem do zmiany negatywnego wizerunku Roma. Ukazanie innego niż przyjęło się myśleć wizerunku Roma – czystego, moralnego, pracującego zgodnie z prawem i dla dobra ogólnego, stanie się bodźcem do przemyśleń i zmiany przestarzałych stereotypów. Nowy etos *obcego* będzie podstawą postrzegania Romów jako równoprawnych i równowartościowych obywateli Rumunii, którzy są nieodłączną częścią społeczeństwa i mają swój wkład w dziedzictwo kulturowe kraju.

Z drugiej zaś strony główną grupą docelową wszystkich inicjatyw oraz akcji społecznych są Romowie, marginalizowani i nieraz wykluczeni z życia publicznego. Uwikłani w stereotypy i negatywne nastawienia, sami się stają ofiarami własnego niedowartościowania, czują się gorsi od większości, zaniebują osobiste aspiracje. Samookreślenie tożsamości kulturowej oraz uświadomienie własnych walorów tworzą fundament godnego funkcjonowania jednostek w społeczeństwie. Realizowane projekty mają motywować członków wspólnot romskich, angażować ich do wyrażania swego głosu w opinii publicznej, ukazywać możliwości zawodowe związane z edukacją. Kształtują one świadome własnych praw i obowiązków jednostki, które są skłonne do integracji z pozostałym społeczeństwem Rumunii, ale jednocześnie dbające o własną kulturę, tradycje i obyczaje.

LITERATURA:

- CHIRIȚOIU A., IVASIUC A., *Despre noi – 20 de răspunsuri la întrebare „Ce vrei să te faci când vei fi mare?”*, Alpha Media Print, Bukareszt 2012.
- LINDE S. B., *Cygan* [w:] *Słownik Języka Polskiego*, T. 1, Drukarnia XX. Pijarów, Warszawa 1807.

- PALECZNY T., *Romowie a procesy europeizacji: uniwersalizacja tożsamości kulturowej* [w:] T. PALECZNY, J. TALEWICZ-KWIATKOWSKA (red.), *Tożsamość kulturowa Romów w procesach globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- RINGOLD D., *Roma and the Transition in Eastern and Central Europe: Trends and Challenges*, The World Bank, Washington 2000.
- RINGOLD D., ORENSTEIN M. A., WILKENS E., *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*, The World Bank, Washington 2005.
- UNICEF Romania, *What do you want to be when you grow up? Stories about the power of dreams*, Agentia Împreună, București 2012.
- VALSINER J., LYRA M., MOLENAAR P. i in., *Dynamic Process Methodology in the Social and Development Sciences*, Springer Science+Business Media, Springer, Dordrecht, Heidelberg, London, New York 2009.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

- Agencja Împreună, *Ce vrei să te faci când vei fi mare?*, <http://www.agentiaimpreuna.ro/uploads/Ce%20vrei%20sa%20te%20faci%20cand%20vei%20fi%20mare.pdf> [dostęp: 8.03.2013].
- DOSULEANU C., *Spectacolul „O noapte furtunoasă” în limba rromani*, http://www.obiectivbr.ro/spectacolul-o-noapte-furtunoasa-in-limba-rromani_id58002 [dostęp: 28.01.2013].
- HADDEN G., *Linguistic Respect for the People once Derided as Gypsies*, <http://www.theworld.org/2011/12/linguistic-respect-for-the-people-once-derided-as-gypsies/> [dostęp: 6.01.2013].
- Jak postrzegamy Cyganów?*, <http://www.mmgorzow.pl/artykul/jak-postrzegamy-cyganow-muzyk-zlodziej-bogacz> [dostęp: 7.01.2013].
- OLARIU D., *Si tu ai obraz: campanie impotriva discriminarii*, <http://www.correctnews.com/social/si-tu-ai-obraz-campanie-impotriva-discriminarii> [dostęp: 10.03.2013].
- Państwowa Agencja ds. Romów, *Proiecte admise*, http://www.anr.gov.ro/docs/finantari/Proiecte_admise_mai2012.pdf [dostęp: 10.03.2013].
- Președintele „Amphitheatrrom”: *Se dorește înființarea unui teatru rom de stat, finanțat de la buget*, <http://www.mediafax.ro/cultura-media/presedintele-amphitheatrrom-se-doreste-infiintarea-unui-teatru-rom-de-stat-finantat-de-la-buget-8736274> [dostęp: 28.01.2013].
- ZAMBRZYCKA M., *Stereotypowe wizerunki Cyganów-Romów w kulturze i jez. polskim*, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4211> [dostęp: 06.01.2013].

Agneška Avin

PROJÈKTE VAZDIME ANDAR-I KULTÛRA AJ SAVE DEN E RROMEN BUTI – ROMÂNIAË. E SUNENQËRI ZOR ŠAJ PARUVEL SA

Madikh so o Roma si jekh maškar-o baredera etnitko minoritãte and-i Romãnia, peren čekate ratitkone diskriminaciaça and-o rodipen buti, and-o sastipen, and-i edukãcia thaj avera sfère e socialone živimasqere. O institucionalò brakhipen e Rromenqero si but vasno, odolesqe so zurãrel juriditko tordòveripen, manušíkane hakaja aj maripen mamuj-i diskriminãcia p-e sathemitko nivèli. And-o palutno dešíberś, i Romãnia kerdãš piri e Rromenqere integraciaqeri strategia sar kamel i Evròpa. Odolesθar e Rromenqero živdipen kerdilo fededer anda štar umalã: buti, kher, škola aj sastipen. Paralel, si nabut raikane aj naraikane struktùre save den pumen zor kaj te vãzden jekh čãceder tasvir e Rromenqeri aj te putren o udar e maškaretnitkone dialogosqe. Buxlãren sociãlo aj kulturãlo projèktã, save zumaven te tiknãkeren i diskriminãcia aj te paruven purane-kerne stereotipã.

Jekh vasni agencia and-akaja umal si „Împreunã”, savi si dikhli sar jekh modèli averenqe, odolesqe so si la but baxtagor anda pesqeri buti. Laqeri misia si te brakhel aj te zurãrel e Rromenqeri identitèta and-o nevitko sundal. Jekh naxargatuno projèkto sas akhardo „So kames te oves kana te baròs?”, sar kotor e UNICEFosqere iniciativaqero kaj te na duròn nabades terne čhave aj čhia e školaθar. I emfãza sas thovdi pe lenqere sune aj ambicie vaš-o avindipen. Buxlakkerel i misal bute Rromenqeri, save aresle baxtagor zorale butãça aj agordine školaça. I šerutni res si te tromavdòn zorale motivaciaça o terne aj te pakãn anda pumare sune aj idèe pal-o avinde aktivitète. E sunenqeri zor šaj te paruvel sa.

Agneška Avin

CULTURAL PROJECTS ASSURING EMPLOYMENT FOR ROMA COMMUNITY IN ROMANIA. POWER OF DREAMS CAN CHANGE EVERYTHING

Romany people are one of the biggest ethnic minorities in Romania. However, they still face racial discrimination on labor market, health care, education and other spheres of social life. Institutional protection of Roma is essential. It would assure juridical stability, human rights and struggle with discrimination on a national level. During the last decade, Romania has adopted principal national strategies of integration of Roma people assigned by European Union. It provides a basic improvement of Roma living conditions in four main areas: employment, housing, education and health care. Furthermore, there are few governmental and non-governmental Roma institutions which aim to create a positive image of Roma in the society and to promote an intercultural dialogue. They carry out plenty social and cultural projects aiming to fight against discrimination and to change obsolete stereotypes. One of the most noticeable and active organizations in Roma and human rights in general is Agenția Împreună. Its work is considered to be highly inspirational and effective. The organization's mission is to preserve and assert Roma identity in modern

world. One of the recent projects implemented by Agenția Împreună is called What do you want to do when you grow up? This project is a component of UNICEF School Attendance Initiative and mainly concentrates on children aspirations and future dreams. It shows different examples of ordinary people with Roma origins who had achieved great success due to hard work and finished education. The main goal of the project is to motivate young Roma children to become more confident with personal dreams and ideas of future occupations. Power of dreams can change everything.